

European Trade Union Confederation (ETUC)
Confédération européenne des syndicats (CES)

Den europæiske faglige samarbejdsorganisation

**”Arbejde i Europa, hvilke udfordringer, hvilke
perspektiver?”**

**Studie over temaet ”arbejde i Europa: Hvilke udfordringer, hvilke perspektiver?”
som vil blive præsenteret ved kongressen i Athen den 16. til 19. maj 2011**

April 2011

Med støtte fra Europakommissionen.

Arbejde i Europa: Hvilke udfordringer, hvilke perspektiver?

(Refleksioner omkring den audiovisuelle undersøgelse, der præsenteres ved den europæiske faglige samarbejdsorganisations kongres)

En foreløbig bemærkning i form af introduktion: Arbejde er ikke beskæftigelse

Arbejde kan aldrig blot reduceres til dets økonomiske dimension. Det indgår i en produktiv dynamik, hvor den betydning, arbejderen giver sin handling og kollektive anerkendelse, bestemmes. Hvis den, der giver ordrene, arbejdskøberen, ofte søger at reducere det i henhold til de fastlagte regler, til deres vurderinger og deres vederlag, vil dette mål aldrig blive fuldt ud nået. Det handler ikke om at negligere disse tvingende omstændigheder, men det vil være misvisende at reducere analysen af arbejdet til disse enkle rammer. Man må betragte arbejdets produktive dimension i en bredere forstand og gøre det til en form for transformation af verden, om end i meget beskedent omfang. Det er ud fra denne tilgang, at man kan forstå arbejdets psykologiske værdi (søgen efter en realisering af sig selv) og dets sociale værdi (det hvorved det giver en plads i samfundet) uden at reducere dette til en økonomisk indsats. Men arbejdstemaet skjules i dag ofte af beskæftigelsestemaet. Hvordan skal man opnå en bedre forståelse af anvendelsen af disse to udtryk og konsekvenserne af denne semantiske forskydning ¹?

Begrebet beskæftigelse henviser til den sociale anerkendelse af den produktive aktivitet i henhold til vedtagne regler. At sidestille arbejde og beskæftigelse vil sige at sammenblende arbejdets aktivitet med den status, det giver. Denne konceptuelle forenkling er blevet påvirket af udviklingen af en massearbejdsløshed i 1970'erne. Arbejde blev allerede da blevet ensbetydende med lønmodtagere. Man bekymrede sig – med rette – for de farer, der var forbundet med arbejdsløshed. Sådanne politikker til "social behandling af arbejdsløshed" sigter således mod at bekæmpe

¹ Jeg lader mig her inspirere af François Vatin's tekst, der blev præsenteret i oktober 2010 ved Association Française des Histoire Economiques kongres, « Arbejdet og dets gengivelser af aktiviteten for de sociale institutioner » og i videre omfang af de refleksioner, der forbinder arbejdets historie og sociologi i Thierry PILLON og François VATIN, *Traité de Sociologie du Travail*, Toulouse, Octares, 2003.

marginaliseringen af personer, som er skubbet ud af lønarbejdsaktiviteter, ved at søge at hjælpe dem tilbage på arbejdsmarkedet, i det mindste delvist.

Disse politiske tiltag er endnu i dag bestemmende for, hvordan man opfatter arbejde i de europæiske samfund. Arbejdsløshed blev først opfattet som en mangel på arbejde på makroøkonomisk plan (manglende balance mellem udbud og efterspørgsel) og på socialt plan (mangel på anerkendelse). Arbejde opfattes altså frem for alt som en handelsvare for en økonomisk teori og som støtte for en social identitet inden for sociologien. Men analysen af arbejdet kan ikke reduceres til forhandling af en arbejdskontrakt, til definition af et beskæftigelsesforhold. Hvis man skal overveje en form for socialisering gennem arbejde, kan dette ikke betragtes uden at tage dets produktive karakter i betragtning, ikke alene med hensyn til en udveksling af varer og lønarbejde, men også i mere generel forstand.

Selv i dag er "husligt arbejde" ikke forsvundet. Selv om vores samfund afgjort hovedsageligt afhænger af udvekslinger mellem handlende og lønarbejdere, så hviler det også på "uformelle" udvekslinger og talrige ikke-handelsmæssige institutioner. Man kan betragte dem som definerende og definerede af betingelserne eller blot muligheden for at gennemføre et lønarbejde.

En analyse af arbejde som produktiv aktivitet, som er socialt anerkendt, men ikke udelukkende via markedet, er – i dag som før – uundværlig for at forstå formerne for dets juridiske, økonomiske og institutionelle regulering. Det handler her ikke om at finde frem til de økonomiske årsager til eller at foreslå løsninger på disse meget komplekse problemer, men specielt at tage de politiske vanskeligheder i betragtning, som ofte defineres som flexicurity, ud fra perspektiviseringen af den fremlagte audiovisuelle undersøgelse. Det er således, ud fra disse overvejelser, uden at gøre krav på hverken originalitet eller fuldstændighed, at man kan åbne debatten vedrørende et muligt krav (eller ikke) om nye "arbejdspolitikker" på europæisk plan.

I Arbejdet i Europa udsat for fleksibilitetsrisici

En organisationsmodel for arbejde, som vedvarende er i krise

Analyserne fra den ekspertgruppe, som den Europæiske Union har nedsat og givet til opgave at undersøge "forandringen af arbejde i Europa" er i vidt omfang stadig gyldige. De markante tal, der blev fremlagt i 1999, virker i dag mere og mere markante. Analysen af arbejdssituationen i Europa kan ikke foretages uden at tage højde for de langtidsmekanismer, der gennem mere end 30 år har vendt op og ned på en socioøkonomisk reguleringsmodel, som er anvendt progressivt siden begyndelsen af det 20. århundrede².

Man har i alle lande og i forskellig takt været vidne til fornyet indgående diskussion af en fordristisk tilgang til produktionen af fremstillede varer med en ringe variation baseret på skelnen mellem udførelse og opfattelse af arbejde. Dette er først og fremmest baseret på lønnet beskæftigelse af en ofte ikke særligt kvalificeret arbejdsstyrke inden for rammerne af stabile kontrakter, ofte af ubestemt varighed. Arbejdet betragtes da først og fremmest som maskulint i den klassiske model af arbejderen som *breadwinner* garanteret via sociale institutionelle forhandlingsmekanismer med forskellig skala mellem virksomhederne, fagforeningerne og staterne.

Overalt i Europa udtrykkes fleksibiliseringen af arbejdsforholdet i udbuddet af kontrakter og den mere og mere problematiske uklarhed mellem definitionen af "underordnet arbejde" og "uafhængigt arbejde". Men denne skelnen har været grundlaget for opbygningen af en arbejdsret, der frigør sig fra de civile retlige forpligtelser for at anerkende uligheden mellem parterne og beskytte den svageste af dem, det vil sige arbejdstageren. Allerede ved oprettelsen af Den Internationale Arbejdsorganisation i 1919 bekræftedes princippet om denne beskyttelse højtideligt

² Alain SUPLOT (redigeret af), *Au-delà de l'emploi. Rapport pour la Commission européenne. Transformation du travail et devenir du droit du travail en Europe*, Paris, Flammarion, 1999.

på internationalt plan. "Arbejdet bør ikke blot betragtes som en handelsvare eller handelsartikel³".

De sociale beskyttelsessystemer, der specielt blev indført efter anden Verdenskrig – det er naturligvis ikke muligt her at gengive de forskellige historiske udviklinger i form af såkaldte "Bismarck-" eller "Beveridge-" modeller – er stort set blevet konstrueret som svar på og i symbiose med den hurtige udvikling af en løngruppe, der er kendetegnet ved forhandling af særlige faglige vilkår. Tilpasningen af den til nye produktionsformer præsenteres i dag som en af løsningerne på at følge udviklingen af nye former for beskæftigelse og dermed definitionen af nye vilkår. Vi skal senere vende tilbage til dette spørgsmål, når vi tager problemer om fremhævelse af løntagernes "beskæftigelsesmulighed" op. Men omdefinitionen af denne beskyttelse støder naturligvis på det generelle problem med kollektivt at udtænke normer for arbejde og "ikke-arbejde". Hvordan skal man for eksempel blive enige om betydningen af definitionen af arbejdsløshedstal i forbindelse med den stigende jobusikkerhed⁴?

Disse store forandringsmodeller bør dog ikke få os til at tro på fuldstændig omvæltning og helt nye opdukkende ledelsesmodeller, som visse konsulenter vil have os til at tro. I den audiovisuelle undersøgelse, der præsenteres her, vidner personer fra forskellige lande om velkendte problemer. De kunne lige så godt have været hentet frem i 1960'erne eller 1970'erne. Det gælder for eksempel elektronikarbejderen Horst Detsch, som fremhæver trætheden ved en produktion, hvor han er et led i en kæde, hvis rytme er vanskelig at holde til. Han er bekymret for en acceleration, der ses som uundgåelig. Til trods for et vist fremskridt påmindes industritekniker Margrit Moring om den vedvarende afstand mellem aflønningen af mænd og kvinder og sidstnævntes problemer med at få anerkendt deres faglige kompetence. Victoria Angulo, der arbejder på et rejsebureau, viser opdelingen af

³ « *Traité de Versailles, Partie XIII, Article 427* » in BIT, (ed.), *Dix ans d'Organisation internationale du Travail, Genève, Bureau International du Travail, 1931, Annexes.*

arbejdsopgaver og minder om Charlie Chaplins *Moderne tider*, ikke på en stor fabrik, men i en lille servicevirksomhed. Selv om denne sektorforskel er signifikant for en epoke-forandring, er skildringen også et vidnesbyrd om en opdeling af de opgaver, der afsløres af undersøgelser af arbejdernes forhold i 60'erne eller af romanforfattere som Italo Calvino, der afslører det absurde i de rytmer, der dengang blev pålagt⁵. Men adskillige vidnesbyrd i undersøgelsen understreger den særlige jobusikkerhed i Europa, især ved indgangen til arbejdsmarkedet. Den sker specielt ved indgåelse af kontrakter af begrænset varighed eller særlige former for kontrakter for "unge". Dette vises for eksempel af resultaterne af *Den europæiske undersøgelse af arbejdsvilkårene 2010* gennemført inden for rammerne af *Det Europæiske Institut til Forbedring af Leve- og Arbejdsvilkårene*. Således havde 40 % af de adspurgte under 30 år ikke nogen kontrakt af ubegrænset varighed, mens kun 20 % af de adspurgte mellem 30 og 50 år havde en sådan. Mellem 2005 og 2010 kan disse forhold have ændret sig. Disse indsamlede tal skjuler derimod meget markante nationale forskelle, som især skyldes arten af de forpligtelser, der var knyttet til arbejdskontrakterne. Dette understreges især af forskellen mellem de spanske og britiske resultater i tabel nr. 1, ud over de fatale virkninger af finanskrisen.

⁴ Se for eksempel arbejder af Jérôme GAUTIÉ, « De l'invention du chômage à sa déconstruction », *Genèses*, 46, marts 2002, p. 60-76.

⁵ Symbolik for disse arbejder fra 60'erne er arbejdet hos Renault fra sociologen Alain TOURAINE, *La Conscience ouvrière*, Paris, Le Seuil, 1966. Samtidig forstærker Italo Calvino arbejderens drømme udviklet i Italo CALVINO, *Marcovaldo ovvero le stagioni in città*, Torino, Einaudi, 1963.

Tabel nr. 1 :

Hvilken type arbejdskontrakt har du? (Spørgsmål nr. 7)					
		Ikke-tidsbegrænset	Tidsbegrænset	Midlertidig	Andet
EU med 27 lande	Under 30 år	60,4%	23,4%	2,8%	13,4%
	30 – 49 år	84,8%	9,5%	1,0%	4,8%
	50 år og derover	86,0%	7,3%	,7%	6,0%
	I alt	79,7%	12,0%	1,3%	7,0%
Spanien	Under 30 år	42,4%	33,1%	5,6%	18,9%
Storbritannien	Under 30 år	76,0%	8,8%	2,6%	12,6%

Kilder: *Den europæiske undersøgelse af arbejdsvilkårene 2010*, population af ansatte på over 15 år, undersøgelse via spørgeskema ansigt til ansigt ved en stikprøveundersøgelse af 40.000 europæere.

Den audiovisuelle undersøgelse tillader også og at vise, at der findes en gråzone, hvor omkostningsbegrænsningen sker delvist ved en omgåelse af sociallovgivningen og den skat, som den nødvendiggør.

Juan Manuel Dominguez Foez, som er midlertidigt ansat arbejder, er nødsaget til at arbejde sort for at få det hele til at løbe rundt. Han gør opmærksom på den onde cirkel, som en sådan praksis kan betyde. Disse faglige erfaringer er ikke anerkendt og gør det ikke muligt for ham at finde et "rigtigt" arbejde. Dette sociale bedrageri er også muligt takket være den sommetider ulovlige anvendelse af disse såkaldte "uafhængige" arbejdere. Robin Simion, som er reklamemand i Bukarest, fremhæver også de vanskeligheder, som denne anvendelse af "freelance"-kontrakter udgør for medarbejderne. En minimumløn suppleres da af varierende aktiviteter udført af ikke-fastlønnede. Under disse betingelser er det vanskeligt at se en fremtid på langt sigt ud fra hans arbejdserfaring. Et simpelt eksempel vidner om dette. Hvordan skal man så kunne bevise en tilstrækkelig indkomst for at få et lån i en bank?

I løbet af undersøgelsen fremhæver meget få af ønskerne vedrørende arbejdet betydningen af den europæiske skala, eller i det mindst kun fra et negativt synspunkt, hvor man spørger, om den øgede konkurrenceevne, der kræves for at komme ind på det europæiske marked. Social- og arbejds politik ligger stadig under de enkelte staters ressortområde. Men fra starten var den europæiske opbygning også tænkt som et middel til at koordinere arbejds politikken ved at åbne markederne for konkurrence. Dette Europa har ofte – og sommetider i modstrid med de nationale fagforeninger og arbejdernes mening – uden at bekræfte det været et "socialt Europa*". Det handler ikke om at gøre det til universalmiddel og at afskære debatten, men om en undren over disse udviklingers historiske glemsel på et tidspunkt, hvor der overalt i Europa er stadigt stærkere kritik af "markeds-Europa".

Traditionen og behovet for et "arbejds Europa"?

Den aktuelle adskillelse af arbejdsformerne og arbejdets varighed minder om den usikkerhed, der var forbundet med den vanskelige tilkomst af en produktion og et masseforbrug i Europa fra omkring 1910 og frem til Anden Verdenskrig. Denne periode er præget af vanskeligheden ved at forbinde produktionslogik i international skala med de nye former for politisk og social kontrol. Sammenligning er ikke ensbetydende med bevis, og det handler ikke om at skabe frygt, men lige før katastrofen i Europa i 1930'erne var der hos mange fagforeningsfolk, præcis som hos virksomhedsledere, overvejelser om en europæisk tilnærmelse som en løsning på "produktionsproces"-krisen.

De økonomiske og sociale ubalancer, som den økonomiske krise i 1929 afslører, kan ikke alene behandles af de nationale regeringer. Man overvejer da at fremme nye former for økonomisk og socialt samarbejde. Man ser således i begyndelsen af 1930 uden for Folkeforbundet udformning af programmer med store offentlige arbejder til bekæmpelse af arbejdsløsheden og en skitse til noget, der kunne blive en "europæisk arbejdsbørs" med henblik på bedre at styre arbejdskraften. Disse tiltag ses som et første skridt frem mod en "organiseret økonomi" af trepartsforhandlinger med

henblik på at bekæmpe den økonomiske krise og bevare udviklingen af sociale reformer⁶. Disse initiativer mislykkedes selvfølgelig, men de vedblev at være vigtige for opfattelsen af en ny efterkrigstid og sociale programmer, som udsprang af de europæiske modstandsbevægelser⁷.

Desuden oprettedes Europas "De seks" baseret på kul og stål delvist for at gøre noget ved dette problem. Produktionsspørgsmålene var allerede fra begyndelsen af forhandlingerne knyttet til de nødvendige sammenfaldende arbejdsbetingelser. Ud fra dette synspunkt kan man sige, at Kul og Stålunionen har været social i den forstand, at den på forskellige niveauer har knyttet åbningen af markeder til viljen til at fastsætte beskæftigelsesbetingelser på arbejdsmarkedene, specielt i forbindelse med fastsættelsen af nationale systemer til social sikkerhed.

Historikeren Lorenzo Mechi har således påvist en meget tidlig udvikling af en politik for arbejdskraft inden for Kul- og Stålunionen og sociale forholdsregler specifikt vedrørende migrerende arbejdere⁸. Fra 1940'erne til 1960'erne har historikeren Cédric Guinand fulgt den samtidige iværksættelse af systemer for social sikkerhed inden for Kul- og Stålunionen ved at påvise vigtigheden af interaktioner på europæisk og internationalt plan, specielt inden for ILO⁹. Selv om "den klassiske arbejdsretsmodel", som Supiot-rapporten fremhæver, er forblevet meget differentieret efter nationerne, har den også etableret sig i sine økonomiske og sociale elementer inden for rammerne af disse europæiske forhandlinger.

Det handler her ikke om at gentage historikken omkring de sociale landevindinger og de procedurer, der er iværksat på institutionelt plan. Men i forbindelse med det,

⁶ Vedr. Disse projekte, se Johann SCHOT og Vincent LAGENDIJK, "Technocratic Internationalism in the Interwar Years: Building Europe on Motorways and Electricity Networks", *Journal of Modern European History*, 2, 2008, s. 196-217.

⁷ Vedr. Dette spørgsmål om søgning efter en økonomisk, politisk og social stabilisering i de to efterkrigstider, se klassikeren Charles S. MAIER, *In Search of Stability. Explorations in Historical Political Economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

⁸ Se især Lorenzo MECHI, *La costruzione dei diritti sociali nell'Europa a Sei (1950-1972)*", i *Memoria e Ricerca*, n. 14, settembre-dicembre 2003, dedicato a *Grande mercato e diritti sociali nell'Europa del Novecento*, a cura di B. Curli, s. 69-81.

⁹ Se Cédric GUINAND, *Die Internationale Arbeitsorganisation (ILO) und die soziale Sicherheit in Europa (1942-1969)*, Peter Lang, Bern, 2003.

som man senere har kaldt *Delors-momentet*, har man kunnet se frem imod oprettelsen af et veritabelt « Europæisk lønrum »¹⁰. Faktisk har Maastricht-traktaten iværksat vigtige udviklinger på det sociale område. Den har udvidet tematikken omkring fællesskabskompetencen, som er bragt på bane af den kvalificerede majoritet (sundhed og sikkerhed i arbejdet, arbejdsbetingelser, re-integration af personer, som er udelukket af arbejdsmarkedet, information og rådgivning til lønmodtagere, lighed mellem mænd og kvinder). Den gør det ligeledes muligt for sociale parter at forhandle bindende kollektivaftaler frem på europæisk plan. Denne udvidelse af kompetencerne burde på sigt kompensere for en supplerende åbning af markederne og tillade en bedre regulering, såvel økonomisk som socialt¹¹.

Denne mulighed for en progressiv tilnærmelse af markedsvilkårene og arbejdsvilkårene lader til at være særlig kriseramte i dag. Efter år 2000 har viljen til at udsætte virksomhederne for konkurrence og den progressive integration af markederne ikke rigtigt været ledsaget af en definition af en integreret politik på arbejdsområdet på højde med disse ændringer. Man må altså nærmere undersøge denne mulige mangel på eller forsinkelse af søgningen efter en skrøbelig balance inden for den europæiske konstruktion. Den sociale arv fra den europæiske konstruktion er langt fra ubetydelig med frem for alt vigtige direktiver om sundhed og sikkerhed i arbejdet. Disse landevindinger virker dog delvist overset af de europæiske borgere. Når Europa manes frem af deltagerne i undersøgelsen, udgør det mere en frygt end en mulighed.

Selv om Niklot von Bülow, værkfører i Berlin, godt nok fremhæver den nødvendige etablering af internationale arbejdsstandarder for at regulere arbejdskraftens bevægelighed, er hans fremhævelse frem for alt knyttet til vanskeligheden ved at finde en øget produktivitet på det europæiske marked eller endog på verdensplan. Juan Manuel Dominguez Foez ser sin fremtid med sort arbejde, taler om at "slås med

¹⁰ Claude DIDRY og Arnaud MIAS, *Le Moment Delors. Les Syndicats au cœur de L'Europe sociale*, Peter Lang, Bruxelles, 2005.

¹¹ Jeg gengiver her delvist bemærkningerne fra Janine GOETSCHY, «Un espace salarial européen est-il en genèse ? » i François VATIN (redigeret af), *Le Salariat. Théorie, histoire et formes*, La Dispute, Paris, 2007, p. 227-242.

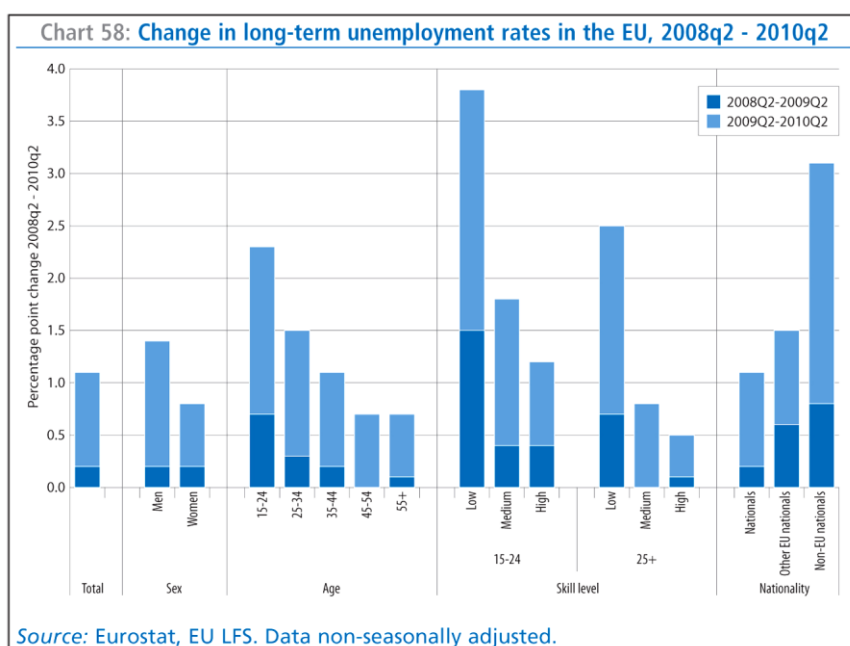
de øvrige lande”, fremhæver muligheden for immigration, behovet for at lære sprog og være lige så konkurrencedygtig som de øvrige europæere. Ion Vasile, maskin- og værktøjstekniker kunne ønske sig en lønforhøjelse, men erkender problemet med Rumæniens og hans fabriks manglende konkurrencedygtighed sammenlignet med lande som Tyskland. Han beklager, at så mange industrielle arbejdspladser er forsvundet på grund af, at landet gik med på det europæiske marked.

Estugul Ustuner, arbejder i Berlin, taler om den arbejdskraft, der er indvandret fra ”østlandene”, og som er rede til at arbejde for halvdelen af deres løn.

Således virker den europæiske konstruktion som en konfliktvektor og udfordring, som er vanskelig at overvinde, ikke mindst for de mindst kvalificerede arbejdere. I denne kriseperiode er de blevet specielt berørt af den stærke stigning i langtidsarbejdsløsheden i et Europa med 27 lande mellem 2008 og 2010. Tæt på 4 procent forøgelse for uuddannede arbejdere under 25 år.

Grafik nr. 1: Langtidsarbejdsløshedens udvikling siden finanskrisen i 2008.

Tabel gengivet fra *Rapport om beskæftigelsen i Europa 2010*, i dag er kun en version på engelsk tilgængelig.

Den seneste krise har bragt nødvendigheden af en økonomisk og finansiel europæisk koordination frem i lyset samt al den kritik og alt det had, som dette kan vække. Men de sociale foranstaltninger, der er foretaget, har i endnu højere grad end før stort set været besluttet i spredt orden. Så hvad foreslår de europæiske institutioner rent faktisk i dag med hensyn til fremtiden for arbejdet i Europa?

En stærkt kritiseret europæisk strategi for "beskæftigelse"

Den Europæiske Kommissions arbejder og disse delvise (og omtvistede) gentagelser fra de europæiske staters side er blevet kaldt neologisme og omskrivninger for "flexicurity". Det handler officielt om en "integreret strategi, der går ud på samtidigt at forbedre fleksibiliteten og sikkerheden på arbejdsmarkedet¹²". Det er dog stærkt præget af idéen om en "sikkerhed via beskæftigelsesmulighed". I forbindelse med de hurtige forandringer i produktionsformer er det ikke længere selve arbejdspladsen, der skal garanteres, men først og fremmest muligheden for hurtigst muligt at genfinde en beskæftigelse. I stedet for at foreslå en øget regulering af arbejdsmarkedet er det vigtigt at ledsage, at sikre overgange mellem beskæftigelser for at undgå især langtidsarbejdsløshed og den sociale udstødelse, der medfølger¹³. Specialisterne i arbejdsret og adskillige fagforeningsfolk har altid kritiseret de filosofiske forudsætninger og juridiske betydninger for en "arbejdsstyrke, der skal fleksibiliseres"¹⁴. De er nyligt begyndt at understrege ulighederne i de mekanismer, der er iværksat af Kommissionen. Der ligger to nationale erfaringer bag den

¹² Den Europæiske Kommission, « Mod fælles principper for flexicurity: Flere og bedre job ved hjælp af fleksibilitet og sikkerhed », Bruxelles, (COM), 2007.

¹³ Om dette tiltag, Peter AUER og Bernard GAZIER, *L'introuvable sécurité de l'emploi*, Paris, Flammarion, 2006. Vedrørende denne kritiske vision af flexicurity gentager jeg i uddrag konklusionerne i Jean-Marie BONVIN og Pascal VIELLE, « Une flexicurity au service des capacités des citoyens européens », *Revue de l'IRES*, n°63, 2009/4, specielt « Flexicurity, sécurisation des parcours professionnels et protection sociale », p. 18-33.

¹⁴ Vedrørende disse negative reaktioner fra fagforeningsverdenen, M. KEUNE og M. JEPSEN, « Not Balanced and Hardly New: the European Commission's Quest for Flexicurity », Working Paper, ETUI-REHS, Brussels, 2007.

betydning, som dette koncept har fået: Holland og Danmark¹⁵. Den Europæiske Unions tiltag sigter ikke mod en ensartetgørelse af praksis, men specielt ud fra studiet af disse modeller mod en harmonisering ved at benytte sig af "den åbne koordinationsmetode". Men disse procedurer har tydeligt privilegeret fleksibilitetsinstrumenterne til skade for en definition af det, der kunne være en "aktiv sikkerhed". Det er vigtigt her at genoptage de forskellige former for kritik af "flexicurity" og dens inkarnationer, specielt holdningen på fagforeningernes Europakonference på dette område. Det lader dog til at være vigtigt at tage fat på dette tema for at understrege vanskeligheden ved ud fra denne således udstukne vej at definere en "europæisk arbejds politik" - om ikke andet så i skitseform.

Ideen om "flexicurity" som den er defineret af Den Europæiske Kommission er knyttet til søgning efter "bedste praksis" i Europas sociale systemer ved brug af "benchmarking"-modeller. Men adskillige nyere undersøgelser viser, at der er store vanskeligheder forbundet med at sammenligne disse foranstaltningers effektivitet og samtidig holde sig til en alt for enkel definition af beskæftigelsesvilkårene med det mål at forhøje beskæftigelsesprocenten. En søgning efter det, der skaber den relative effektivitet i forbindelsen mellem social beskyttelse og beskæftigelse, mellem fleksibilitet og sikkerhed, i de nationale sociale systemer går i den sidste ende ud på, meget mere generelt at undersøge de sociale spørgsmål og arbejdets plads i samfundet. En reduktion af en europæisk konvergensstrategi til en enkel "beskæftigelses politik" bliver da ofte et påskud for en fleksibilisering af arbejdsmarkedet på nationalt plan¹⁶.

De lande, der fremstår som modeller (Danmark og især Holland) forbinder i dag relativt små arbejdsløshedsprocenter med overlegne deltidsbeskæftigelsesprocenter i

¹⁵ Specifikt om den hollandske sag, T. WILTHAGEN et F. TROS, « The concept of « flexisecurity ». a new approach to regulating employment and labour markets », *Transfer, European Review of Labour and Research*, n°2, 2004, p. 166-187. Specifikt om den danske sag, H. JORGENSEN og P.K. MADSEN, (red.) *Flexicurity and Beyond: Finding a New Agenda for the European Social Model*, Copenhagen, DJOF Publishing, 2007.

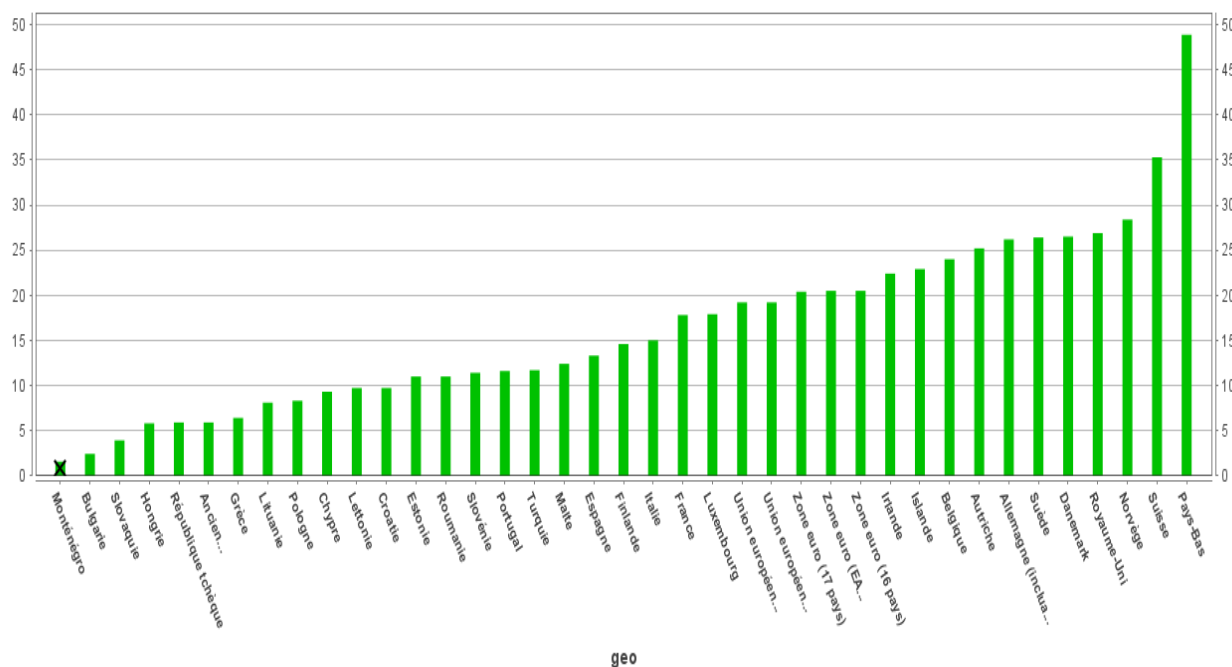
¹⁶ Se Robert SALAIS, « La politique des indicateurs. Du taux de chômage au taux d'emploi dans la stratégie européenne pour l'emploi » i Bénédicte ZIMMERMANN (dir.), *Les sciences sociales à l'épreuve*

forhold til det europæiske gennemsnit (se grafik nr. 2 på næste side). Det handler ikke om systematisk at kritisere de særlige "win-win" aftalevilkår, som tilhængerne af flexicurity foreslår i dens forskellige versioner, men at påminde om, at disse resultater skal ses i lyset af mere globale arbejds politikker¹⁷.

de l'action. Le savant, le politique et l'Europe, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2004, s. 287-331.

¹⁷ Om dette spørgsmål, Laurent DUCLOS, « La flexibilité et la question de sécurité adéquates », *Revue de l'IRES*, n°63, 2009/4, specielt « Flexicurity, sécurisation des parcours professionnels et protection sociale », s. 35-62.

Grafik nr.2 : Delbeskæftigelsesprocenter i Europa per land i 2010 (i procent af den samlede beskæftigelse)

Kilder, Eurostat, *Der skelnes mellem fuldtidsarbejde og deltidsarbejde ud fra de spontane svar, der er givet af den adspurgte person. Det er ikke muligt at skelne mere nøjagtigt mellem deltidsarbejde og fuldtidsarbejde på grund af de variationer i arbejdstid, der findes medlemsstaterne imellem og mellem forskellige fagområder.*

En virkelig søgning efter denne kombination mellem fleksibilitet og sikkerhed omfatter en mobilisering af væsentlige ressourcer i form af social beskyttelse. Den forudsætter en langtidsinvestering i kvaliteten af arbejde, uddannelse, sundhed, faguddannelse og dermed arbejderens kompetence. Men næsten alle europæiske landes økonomi fører til, at der må sættes spørgsmålstejn ved en sådan politiks finansielle kapacitet.

Det virker således vigtigt i dag at lægge vægt på den nødvendige udledning af en logik alene med hensyn til beskæftigelse for at vende tilbage til en tilgang til arbejde inden for såvel produktive som kollektive rammer. Er det så ikke på tide at stille spørgsmålet og at kræve andre handlingsformer på europæisk plan? Ud fra perspektiveringen af denne audiovisuelle undersøgelse skal vi forsøge med dette for

øje at fremkomme med nogle bemærkninger vedrørende arbejdets fremtid i Europa for at tilføre diskussionen noget nyt.

II Europæiske perspektiver for et arbejde integreret i en fælles logik for økonomisk og social udvikling?

Analyse af nye arbejdssituationer

Den opmærksomhed, der tildeles en abstrakt tilgang til beskæftigelsen forhindrer delvist at udtænke en tilgang til nye former for arbejde som "produktive handlinger". Hvad vil det sige at arbejde i dag, det vil også sige, hvordan producerer man, og hvad producerer man? Nutidigt arbejde kaldes "abstrakt" og "intellektuelt". Det er oftere "tertiært" og alligevel "produktivt", det vil sige, at det sætter vores miljø på spil og ændrer det. Ikke desto mindre har vi svært ved at vise det og at genkende betydningerne af et arbejde, som på én gang er dematerialiseret og destabiliseret. Adskillige undersøgelser - især sociologiske, så tæt som muligt på vanskelige arbejdssituationer, har imidlertid vist individuel og kollektiv opfindsomhed over for krav i form af produktion¹⁸.

For de fleste af de adspurgte arbejdere er arbejdet frem for alt et middel til at tjene til livets ophold. Det kan være og er ofte en kilde til lidelse og ængstelse. Mens selv i vanskelige situationer har man en vis stolthed ved at producere ting, uanset om de er materielle eller abstrakte. På et andet område og under andre arbejdsvilkår er Pablo Egea Palomares også stolt af sin kreativitet som grafisk designer. Han arbejder uden chef og styrer selv sine kontrakter. Han knytter sin opfindsomhed til denne uafhængighed, men han betaler en høj pris for den. Han kan ikke forudse noget, og han har ingen beskyttelse. Denne situation virker ikke holdbar på længere sigt, men han kan også se den som et særligt øjeblik af sin karriere, der giver ham mulighed for

¹⁸ Se for eksempel arbejderne af Nicolas DODIER, *Les hommes et les machines. La conscience collective dans les sociétés technicisée*, Paris, Métailié, 1995.

senere at kunne stræbe efter noget andet. På samme måde anerkender reklamemanden Robert Simion i Bukarest eller Harry Rigall, markedsføringsansvarlig i London, at de giver afkald på en vis sikkerhed for at kunne arbejde på områder, de holder af, eller hvor de kan udøve en vis kreativitet over for varierende krav.

Det handler selvfølgelig ikke om helt at assimilere former for jobusikkerhed med søgning efter en form for frihed. De vanskelige arbejdssituationer og ressourceknapheden for Laura Montoro Lopez, kassedame i et supermarked i Madrid, eller for Iraida del Valle-Iturriaga, servitrice på en restaurant, kan ikke assimileres i ovenstående eksempler. Dog er en fundamental indsats for reformering af de sociale beskyttelsessystemer og for en søgning af denne forbindelse mellem fleksibilitet og sikkerhed en agtpågivenhed over for varieteten af disse situationer, samtidigt med en styring af dette frirum, der på én gang kan give det gennemførte arbejde mening på personligt eller kollektivt plan, muliggøre en form for engagement og skabe nye rigdomme¹⁹.

De mikrosociologiske undersøgelser, der er nærmest på arbejdsformerne, er vanskelige at gengive i alt for enkle skemaer hvad angår "anvendeligheden". Men de kan bane vejen for kampen for en bedre anerkendelse af de erhvervede kompetencer, identifikationen af de behov for faguddannelse og en udnyttelse af en gruppepolitik, der går til det modsatte af en vision om arbejde, nemlig "ukvalificeret", udskiftelig, formbar, at behandle efter strømningerne²⁰. Denne tilbagevendende nærmere

¹⁹ Om dette spørgsmål generelt, Jean-Marie BONVIN, « Capacités et démocratie », i J. DEMUNCK, B. ZIMMERMANN (dir.), *La liberté au prisme des capacités. Amartya Sen au de-là du libéralisme*, Paris, *Raisons Pratiques*, n°18, Editions de l'EHESS, 2008.

²⁰ Se arbejde om grupperinger af arbejdstagere af Bénédicte ZIMMERMANN, *Ce que travailler veut dire. Une Sociologie des capacités et des parcours professionnels*, Paris, Economica, 2011.

produktionen gør det derimod også muligt at fastholde de risici, der er indbygget i visse former for jobusikkerhed ved specielt at fremhæve de vedvarende problemer med anstrengelse, arbejdsulykker og erhvervssygdomme. Faktisk viser de seneste europæiske statistikker, at udlicitering af opgaver kun gør arbejdsvilkårene en smule mindre vanskelige. De observerede problemer er anderledes og endnu dårligt nok anerkendte, men de findes helt klart. Kontrol af risici og anvendelse af regler bringes i øvrigt ofte på vildspor på grund af det stigende antal udliciteringer.

Ifølge udgivelserne fra *Det Europæiske Institut til Forbedring af Leve- og Arbejdsvilkårene fortsætter de europæiske arbejdere i henhold til Den europæiske undersøgelse af arbejdsvilkårene 2010* med at udføre fysisk krævende arbejde eller at blive underkastet tvang i samme omfang som for 20 år siden.

Disse tal er stadig relativt høje. De skjuler store forskelle, men viser klart, at der stadig findes et væsentligt problem, selv inden for servicefagene:

Tabel nr. 2:

Omfatter dit arbejde smertefulde eller trættende stillinger? (Q24A) - (Næsten) hele tiden.				
År		2000	2005	2010
EU27	Industri	24.8	22.3	21.7
	Servicefag	15.5	12.5	13.2
	I alt	19.0	15.8	15.7

Kilder: *Den europæiske undersøgelse af arbejdsvilkårene 2010*, population af ansatte på over 15 år, undersøgelse via spørgeskema ansigt til ansigt ved en stikprøveundersøgelse af 40.000 europæere.

Det er ikke muligt i denne lille undersøgelse at gengive alle de initiativer, der går i denne retning, men blot angive, at det bør være muligt først, med udgangspunkt i denne analyse nedefra opefter at overveje at forhandle en mere tilpasset formulering mellem arbejdsvilkår og social beskyttelse frem på forskellige niveauer, og derfra

anerkende "forløb" og professionelle "kapaciteter". Men det forekommer mig, at denne proces kun kan foregå i forening med en refleksion over krav om nye arbejdsnormer og endog en genoptagelse af mere generelle krav på europæisk plan med hensyn til levevilkår.

En solidaritet inden for forskningen i nye rettigheder og nye beskyttelser?

Samtaler med løntagere peger på en solidaritet i og med deres arbejde, ikke alene i forbindelse med deres aktivitet og på deres arbejdsplads, men også – mere generelt – med vilje til at deltage i et kollektivt værk og at bidrage til etablering af en form for fælles gode. Luminita Olteanu, familierådgiver i Bragov, understreger tilfredsstillelsen ved at hjælpe andre. Hun har valgt et arbejde, der ikke er så velbetalt, men hvor hun føler, at hun gør en forskel. Hun søger en kollektiv anerkendelse, en "menneskelig varme". Carolina Jiminez Marugan, sosu-assistent i Leganes udfører et hårdt arbejde, både fysisk og psykisk. Hun hjælper ældre personer i hjemmet. Men hun holder af sit arbejde, fordi hun ser en konkret nytte af det. Det afhjælper behovene i et samfund med stadig flere ældre, som står over for afhængighedsproblemer for personer, der ikke længere kan regne med den traditionelle familiesolidaritet.

Men denne indstilling til arbejdet er ikke alene forbundet med en slags kald, men er også forbundet med krav på særlige områder, hvor en logisk fleksibilitet, som delvist påtvinges af produktionsformerne, ikke kan og ikke bør være gældende. Således fremhæver Ewa Okon-Rocha, som er psykiater på et offentligt sygehus i London, den kroniske mangel på ressourcer i sundhedssystemet og understreger det attraktive ved en privat sektor, som bringer idéen om lige adgang til den bedste pleje i fare. Disse samtaler indgår naturligvis i et logisk forsvar for den offentlige servicesektor og de faglige vilkår, der er forbundet med den. Men de kan også analyseres inden for rammerne af bevarelsen af det, man kunne kalde de "fælles goder": Sundhed, Uddannelse, Kultur. Langt fra at betragte dem som adskilte fra de produktive

logikker kan man også se dem som bestemmende på længere sigt, på én gang for den enkeltes faglige kapacitet og forandringen af de kollektive organisationsformer.

Denne anerkendelse kalder på en kollektiv ansvarstagning for disse problematikker. Det spørgsmål, der så stilles, er ikke, om "beskæftigelsen forsvinder", eller "arbejdet slutter", men om muligheden for at følge og sikre de enkelte, der betragtes som tvungne aktører i "professionelle forløb" indsat i kollektive logikker. Dette kan ikke ske uden at tænke over de konkrete vilkår i produktionen af forskellige produkter og de indbyggede vanskeligheder på forskellige planer, som vil ændre arbejdsvilkårene. Det er i dag basis for overvejelser og forhandlinger for mange europæiske fagforeninger, når det gælder en faglig social sikkerhed²¹.

Det er naturligvis umuligt inden for rammerne af undersøgelsen at resumere de igangværende eller planlagte reformer i forbindelse med de forskellige sociale beskyttelsessystemer. Man ser imidlertid især en vis udvikling inden for arbejdsret i Europa, som angår ikke blot anerkendelse af "faglige forløb", men garanti for "faglige kapaciteter". Således har fransk ret og Kassationsretten for nylig stadfæstet arbejdsgiverens forpligtelse til at overvåge opretholdelsen af sine medarbejders kapacitet til at besætte en stilling²².

Bénédicte Zimmermann har gennem sin undersøgelse af ekstremt fleksible former for arbejdsorganisation påvist betydningen af mobiliseringen af fælles referencer for konkret iværksættelse af produktionen²³. I denne forbindelse støtter hun sig til

²¹ Se for eksempel i tilfældet CGT, Jean-Christophe LE DUGOU, « La sécurité professionnelle. Une utopie réaliste », *Analyses et documents économiques*, n°98, februar 2005, s. 44-49.

²² Om disse spørgsmål ud fra et generelt synspunkt, Simon DEAKIN og Alain Supiot (ed.), *Capacitas ? Contract Law and the Institutionnal preconditions of a Market Economy*, Hart, 2009. Om analyse af retspraksis, Alain SUPIOT, *L'esprit de Philadelphie*, op.cit., s. 139.

²³ Bénédicte ZIMMERMANN, op.cit.. *Ce que travailler veut dire. Une Sociologie des capacités et des parcours professionnels*, Paris, Economica, 2011.

definitionen fra Amartya Sen om en tilnærmelse via "kapaciteterne". For ham henviser kapaciteten til evnen til at realisere eller at være det, som man tilskriver værdi. Hun stiller sig ikke blot bag en individuel logik om selvrealisering, men også særlige sociale former, der bør tillade det, som han kalder en "substantiel frihed"²⁴. Set i dette lys er de ledsagende ændringer i organiseringen af arbejdet ikke tilstrækkeligt. Hvis man tager hensyn til spørgsmålet om "kapaciteter", fører det mere fundamentalt til at stille sig selv spørgsmål om betingelserne for anerkendelse af etableringen af nye former for solidaritet ved at vedtage en større definition af, hvad arbejde egentlig er. Det betyder at tænke over forhandling af en fælles proces for økonomisk og social udvikling på forskellige niveauer i rum og tid.

Således kan man på bagsiden af "anvendelighed" påtvunget af et marked, der opfattes som automatisk reguleret, fremhæve muligheden for forandringer i organiseringen af arbejdet og dets forbindelse med krav om nye "sociale rettigheder". En sådan ambition har en normativ fundamental dimension. Kan den, bør den, ses som et europæisk problem? Er det ikke vigtigt ikke blot at fremkalde disse temaer i europæisk sammenhæng, men fremover at tænke på denne solidaritet på europæisk plan^{25??}

Kræve en "social retfærdighed" på europæisk plan?

Den europæiske Kommissions arbejder foreslår en tilgang til forandringerne af arbejdet med hensyn til tilpasning af arbejdstagerne til disse nye vilkår ved at udvikle såkaldte "moderne" systemer til social sikkerhed. En mere ambitiøs definition af "forløb" og "kapaciteter", som forbinder faglig logik og produktiv

²⁴ Se især Amartya SEN, « Capacity and well-being » in Martha NUSSBAUM et Amartya SEN, (ed.), *The Quality of Life*, Oxford, Oxford University Press, 1993.

²⁵ Om vanskelighederne ved dens anvendelse og på en vis måde omformuleringen af dette begreb i europæisk sammenhæng, Robert SALAIS, « Capacités, base informationnelle et démocratie libérale. Le (contre) exemple de l'action publique européenne » i J. DEMUNCK, B. ZIMMERMANN (dir.), *La liberté au prisme des capacités. Amartya Sen au de-là du libéralisme*, Paris, *Raisons Pratiques*, n°18, Editions de l'EHESS, 2008, s. 297-329.

mobilisering, kan kun baseres på en meget bredere definition af de europæiske mål i sociale spørgsmål.

Den finanskrisen, der startede i 2008, har nedbrudt beskæftigelsessituationen i de fleste europæiske lande. Når arbejdsløshedsprocenten ikke er steget væsentligt, skyldes det ofte, at man generelt og på tværs af brancher har grebet til forhandlinger i form af deltidsarbejde. Disse redningspolitikker har kun skabt ringe fælles planlægning på europæisk plan. Disse områder ses som specifikt nationale, men finanskrisen præsenteres i dag ofte som delvist forårsaget af den "afreguleringspolitik", der er indledt i Bruxelles. De europæiske institutioner præsenteres da som den trojanske hest i den "liberale globalisering". Denne adskillelse af nationale og europæiske niveauer giver egentlig ingen mening, når man kender disse institutioners historiske funktion og udvikling. Men det lader til, at det haster med at omdefinere en egentlig europæisk dagsorden som reaktion på disse spørgsmål og denne frygt. De personer, der udtænkte Det Europæiske Kul- og Stålfællesskab, var ikke blot optændt af viljen til at åbne markederne og styre de sociale konsekvenser. De var også mærket af idealerne fra Modstandsbevægelsen og proklamationen af de "sociale rettigheder" efter Anden Verdenskrig. Her tænker jeg naturligvis på "Ånden" i Philadelphia-deklarationen i 1944, som blev vedtaget af ILO, men også indskrivningen i visse europæiske konstitutioner som en "Ret til arbejde".

Det handler ikke om at kræve abstrakte koncepter eller at hvile i nostalgien efter de vundne slag i 1940'erne eller kompromiser vedtaget i 1950'erne, men om at genstille spørgsmålet baseret på en kollektiv handling vedrørende arbejdet og arbejdstagernes levevilkår. Set i lyset af det, som ILO søger at forsvare på internationalt plan, hvad betyder da garantien om et "hæderligt arbejde" egentlig på europæisk plan?

Stillet over for dette fundamentale spørgsmål er de principielle svar naturligvis meget vanskelige at udforme, da de økonomiske og sociale forskelle landene imellem er forstærket som følge af krisen. Men forandringerne af arbejdet og den sociale beskyttelse kalder på en europæisk refleksion over de bestemmende faktorer for den "sociale retfærdighed" med hensyn til løn, men også i videre forstand sundhed,

bolig, uddannelse og mobilitet. Men selv om krisen på grusom vis understreger de europæiske indsatser for destabilisering af arbejdsmarkedene, er debatterne hovedsageligt nationale.

Hvordan skal man synliggøre diskussioner, der forbinder lokale mobiliseringer og forhandlinger med mere generelle problemer, der peges på af fagforeningerne på europæisk plan? Er der ikke, set i dette lys, nye former for mobilisering, der skal opfindes? Er det vigtige ikke - og vil det ikke være - i fremtiden som allerede i dag at sammenknytte udvikling af "arbejdspolitik" og udvikling af attributter til et "europæisk borgerskab"?

Undersøgelse gennemført af Thomas Cayet

27 rue de la Rochefoucauld 75009 Paris - tlf : 01 49 54 87 87 - fax : 01 49 54 87 89
campana.eleb@wanadoo.fr